

Izvirni znanstveni članek (1.01)
 BV 72 (2012) 2, 205—217
 UDK: 27-878.2:27-853-774(497.4)lg
 Besedilo prejeto: 04/2012; sprejeto: 05/2012

Bogdan Kolar

Posledice janzenističnih idej za nekatere oblike ljudske pobožnosti

Povzetek: Kot duhovno, teološko in politično gibanje je janzenizem vplival na vse vidike cerkvenega, socialnega, kulturnega in tudi političnega življenja. Čeprav je bilo na Slovenskem najbolj cvetoče obdobje janzenističnih idej 18. stoletje, se je v posameznih okoljih čutil vpliv vsaj še nekaj desetletij pozneje. Članek predstavi vpliv janzenističnih idej na nekatere oblike ljudskih pobožnosti, predvsem na pobožnost križevega pota, ki je bila spoštovana oblika praktičnega verskega življenja tudi na Slovenskem. Ob zgledu župnije Ig pri Ljubljani, kjer so v zadnjih letih 18. stoletja prenovili cerkev sv. Martina, je predstavljeno uveljavljanje novih idej pri urejanju pobožnosti križevega pota in pri umeščanju podob v župnijski cerkvi. Ker je imel takratni dušni pastir podporo v vodstvu ljubljanske nadškofije, je kljub nasprotovanju nekaterih vernikov v cerkev postavil novo upodobitev križevega pota, ki je bila bolj v skladu z novimi teološkimi pogledi in manj odvisna od ljudskega čutenja.

Ključne besede: Cornelius Otto Jansen (1585–1638), janzenizem, križev pot, ljudske pobožnosti, Slovenija, župnija Ig

Abstract: **Effects of Jansenism on some Forms of Popular Devotion**

As a spiritual, theological, cultural, and political movement, Jansenism influenced all aspects of church life as well as social, cultural, and even political realities. Although Jansenist ideas mostly flourished in Slovenia in the 18th century, its effects could still be felt in some environments throughout the following decades. The paper presents the influence of Jansenist ideas on some forms of popular devotions, particularly on the Stations of the Cross, which was a well-loved form of practical religious life in the church communities in Slovenia. The case of the parish Ig near Ljubljana, where St Martin's parish church was renovated towards the end of the 18th century, shows the implementation of the new ideas in connection with the devotion of the Stations of the Cross and their putting up in the parish church. Though opposed by a good number of parishioners, the parish priest, who was backed by the leaders of the archdiocese of Ljubljana, put up a new representation of the Stations of the Cross. This representation was more in compliance with the new theological ideas and depended less on the popular sentiment.

Key words: Cornelius Jansen (1585–1638), Jansenism, the Stations of the Cross, popular devotions, Slovenia, parish Ig near Ljubljana

O janzenizmu govorimo v zgodovini Cerkve kot o večplastnem fenomenu. Če mu je dal ime flamski škof in teolog Cornelius Otto Jansen – Jansenius (1585–1638), pa se je potem v različnih okoljih in v različnih obdobjih preoblikoval in dobil nove vsebine. Cornelius Otto Jansen je bil predavatelj in rektor univerze v Louvainu, izjemen poznavalec bibličnih ved in cerkvenih očetov. Svoja temeljna dognanja, pridobljena ob študiju Pentatevha, Pregovorov, nekaterih drugih delov Stare zaveze in evangelijev, je študentom posredoval v 145 predavanjih. Hkrati je svoje ugotovitve sistematično vključil v svojo duhovno podobo in oblikovanje stališč, ki pa so mu prinesla izvirno mesto v zgodovini teologije šele po njegovi smrti. Načrtno je preučeval misel cerkvenega očeta Avgušтина, pri tem pa je ostal pri vprašanih, ki so zadevala milost, izjemno previden. Ko je bil leta 1635 imenovan za rektorja univerze v Louvainu, je v novi vlogi postal zelo delaven, zlasti pri urejanju univerzitetne knjižnice in arhiva. Hkrati je še dalje namenjal vso pozornost pripravi obsežnega in celovitega dela, v katerem bi sistematično predstavil Avguštinove ideje o milosti. V letu 1635 je bil imenovan za škofa v kraju Ypres, vendar sredi novih dolžnosti ni pozabil na svoje véliko delo, ki ga je začel pisati konec leta 1627 in ga je preprosto naslovil *Augustinus*, da bi tudi tako poudaril svojo zvestobo »doktorju milosti«. S pomočjo svojih sodelavcev je spis končal aprila 1638 (v tiskani obliki je spis izšel šele leta 1640), v začetku maja 1638 pa je umrl kot žrtev kuge, ne da bi videl svoje tiskano delo. Umrl je mirno, »za seboj pa pustil spomin pobožnega in strogega duhovnika, globoko navezanega na Cerkev, neutrudljivega delavca s pronicljivim duhom in s tankovestnim ter nekoliko hladnim značajem, a obdarjen z visoko poklicnim čutom dolžnosti« (Cognet 2003, 714).

Nadaljevalci in zagovorniki idej škofa Janseniusa so imeli močan vpliv tako na Cerkev kakor na širšo družbo, a tudi na politiko vse do konca 18. stoletja, ponekod še v 19. stoletju. Pri tem seveda ne govorimo o enovitem in idejno homogenem fenomenu – takšen janzenizem ni nikoli obstajal. Vseskozi se je namreč srečeval z nasprotovanjem močnih cerkvenih krogov, katerih temelj so bili člani Jezusove družbe, ki so ohranjali bolj optimističen pogled na človeka; ta pogled je bil eden od sadov renesančnega obdobja. Prav ob dramatičnem nasprotovanju dveh pogledov – to ni ostalo niti brez političnih posledic – se je izoblikovala janzenistična miselnost. Konfliktna zgodovina tega fenomena je vplivala na značilnosti in vpliv janzenizma, ki se je zato znova in znova preoblikoval. Različni poudarki in struje se niso kazali le med deželami, temveč tudi znotraj posameznih socialnih skupin ali teoloških krogov.

Dosedanje preučevanje nastopa janzenizma v slovenskem prostoru je prineslo več izvernih in zanimivih ugotovitev. Kmalu po prvi svetovni vojni je frančiškan Regalat Čebulj v svoji disertaciji obravnaval vprašanje janzenizma na Slovenskem in posebej v odnosu do reda manjših bratov (Čebulj 1922). Po Čebuljevem prepričanju je janzenistične ideje začel uvajati v slovenski prostor ljubljanski škof Karel Janez Herberstein (1719–1787), ki je bil v Ljubljani najprej pomožni škof in po letu 1772 voditelj škofije. Da je bilo pri poimenovanju slovenskih cerkvenih voditeljev in teoloških avtorjev v drugi polovici 18. in na začetku 19. stoletja kot janzenizmu naklonjenih precej pretiravanja, je v pregledu zgodovine Cerkve na Slovenskem

ugotovil France M. Dolinar (Dolinar 1991). Isti avtor je že predtem v razpravi Pastoralna dejavnost ljubljanskega škofa Karla Janeza Herbersteina (Dolinar 1976) ocenil vlogo škofa Herbersteina in njegov pomen za uveljavljanje načel reformnega katolicizma. Škofu Herbersteinu je bil leta 2003 namenjen rimski simpozij, na katerem je blizu trideset avtorjev celovito ovrednotilo škofov čas in njegovo mesto v življenju Cerkve. Teološke ideje, ki so prevladovale v tem obdobju, je ocenil France M. Dolinar (Dolinar 2004). Drugi avtorji so delo škofa Herbersteina in njegov čas prikazali z različnih drugih vidikov. Pri tem je bila predstavljen vrsta novih ugotovitev, nekatere do tedaj ustaljene ocene pa so bile uvrščene v nov in deloma širši kontekst. Ena od teh ugotovitev je bila: »Vsi duhovni pisatelji in vsi škofje, ki jih je slovensko in deloma tuje zgodovinopisje označilo kot janzeniste, so se v svojih delih izrecno distancirali od Jansenovih teoloških zmot in so na tem področju vsi brez izjeme priznali Rimu oblast vrhovnega rabsodnika.« (Dolinar 2004, 18)

Več avtorjev je doslej v slovenskem jeziku objavilo svoje ugotovitve tudi o vplivu janzenističnih idej na pobožnost križevega pota. Najbolj obsežna je bila razprava Avguština Stegenška *Zgodovina pobožnosti sv. križevega pota*, objavljena najprej v nadaljevanjih v *Voditelju v bogoslovnih vedah* in nato kot samostojna publikacija z enakim naslovom (Stegenšek 1912). Poleg splošnega zgodovinskega pregleda je avtor predstavil več upodobitev križevega pota in izvirnost postavitve posameznih postaj. V širšem kontekstu je o odnosu do pobožnosti križevega pota spregovoril Franc Ušeničnik v razpravi Rigorizem naših janzenistov (Ušeničnik 1923) in več pozornosti namenil pregledu janzenističnih spisov med slovenskimi duhovniki. Posebno ga je zanimalo, ali so slovenski janzenisti učili tudi janzenistične dogmatične zmote in koliko so se z janzenističnim rigorizmom pri branju teološke literature srečevali duhovniki, ki so delovali na Slovenskem. Za razstavo slikarskega opusa Antona Cebeja (1722–1774) je Ferdinand Šerbelj pripravil razpravo *Križev pot Antona Cebeja v okviru tradicije* (Šerbelj 1994). Glavne poudarke poprejšnjih ugotovitev pa je v preglednem znanstvenem prispevku z naslovom Frančiškanski, ljudski in jožefinski križev pot leta 2005 objavila Julka Nežič (Nežič 2005). Tukaj želimo na konkretnem primeru pokazati, kako se je osebna pobuda duhovnikov, zagovornikov janzenističnih idej, kazala v njihovem pastoralnem delu.

1. Janzenizem in pobožnost križevega pota

Križev pot se je izoblikoval kot posebna oblika pobožnosti v krščanski zgodovini sorazmerno pozno. Pri tem je bilo pomembno ponazarjanje dogodkov iz Jezusovega zemeljskega življenja, predvsem iz zadnjega obdobja, to je njegova krvava pot od obsodbe na smrt do usmrtitve na Kalvariji. Pobožnost je imela svoje začetke v posnemanju romarjev, ki so odhajali v Sveto deželo, da bi stopali po poti, ki jo je s svojo navzočnostjo posvetil Kristus. Eno od izročil poroča, da je vse te kraje po Kristusovem vnebohodu obiskala tudi Marija in o tem pripovedovala v enem od videnj sv. Brigiti (Brown 2003, 500). Križev pot se je v teku stoletij spreminjal in je bil zelo odvisen od duhovnih razmer v krščanskih skupnostih. Šele na

začetku 18. stoletja se je izoblikoval, kakor ga poznamo danes. Pri tem je opravil veliko delo sv. Leonard Portomavriški (1676–1751), ki je bil tako navdušen delavec za uveljavitev te pobožnosti, da se ga je oprijelo ime »pridigar križevega pota«. Po izročilu naj bi med letoma 1731 in 1751 postavil kar 572 postaj križevega pota.

Vrsto vprašanj, povezanih s postavljanjem podob križevega pota, je razrešil papež Klemen XII. (Cerkev je vodil od leta 1730 do 1740), znan nasprotnik janzenističnih krogov in velik podpiratelj misijonskega dela. Z več dokumenti je določil število postaj na križevem potu, kraje in okoliščine postavljanja in tudi način opravljanja te pobožnosti. Izdal je določbe o pridobivanju odpustkov pri opravljanju pobožnosti križevega pota in določil kraje, kjer je bilo odpustke mogoče dobiti (Brown 2003, 500). Če so sprva smeli postavljati upodobitve križevega pota le v cerkvah in v kapelah, ki so jih upravljali člani skupnosti manjših bratov observantov (frančiškanov), in je bilo mogoče dobiti odpustke le na teh krajih, pa je papež Klemen XII. te privilegije razširil še na druge cerkve.

Že konec istega stoletja je pobožnost križevega pota pod vplivom različnih duhovnih gibanj doživela radikalne spremembam, ki pa niso ohranile trajne narave. Govorimo predvsem o janzenističnem pogledu na različne oblike pobožnosti in liturgije kot takšne: »Janzenisti so hoteli, da se zopet uvede prvotna preprosta oblika cerkvene liturgije. Ves zunanji sijaj in nakit naj bi izginil iz cerkva. Posebej so obsojali 'ljudske pobožnosti', izpostavljanje presv. Rešnjega Telesa, križev pot, rožni venec, romanje in zbiranje vernikov v raznih bratovščinah.« (Ušeničnik 1923, 41) Med teologi, ki so zagovarjali takšno učenje, je bil med raznimi oblikami ljudskih pobožnosti deležen posebne pozornosti prav križev pot: kot pomembno sestavino opravljanja pobožnosti je upošteval človekovo čustveno stran in osebno doživljanje. Reformnih posegov je bilo več vrst in, nastopali so z različno mero radikalnosti. Najbolj radikalna usmeritev je zagovarjala stališče, da bi smele postaje prikazovati izključno tiste prizore, ki so izpričani v Svetem pismu; po tem gledanju bi pravi križev pot smel obsegati le sedem postaj. Kar v nekaj slovenskih cerkvah je še danes ohranjena ta oblika križevega pota. Druga, manj radikalna smer je spreminjala le vsebine postaj, ki jih je resda ohranila štirinajst po številu, bila pa je bolj v skladu z izročilom in z drugimi viri (predvsem apokrifnimi), pri katerih se je ta pobožnost navdihovala. V primeru, ki ga obravnavamo, govorimo o tem drugem pristopu k prenovi postaj križevega pota.

2. Odmevi v župniji Igu pri Ljubljani

Kot zanimivo pričo dogajanja, povezanega z raznimi oblikami ljudskih pobožnosti na splošno in posebej z mestom postaj križevega pota v Cerkvi, lahko vzamemo zgodovino podob v župnijski cerkvi na Igu pri Ljubljani. Župnija sodi med starejše župnije v neposredni soseščini deželne prestolnice in je bila prvotno sestavni del pražupnije sv. Petra pri Ljubljani. Leta 1291 je omenjen vikar Gotfrid z Iga, ki je bil priča pri izstavitvi darilne listine. Čeprav še vedno obstajajo vprašanja o stopnji samostojnosti pri delovanju duhovnikov na Igu, sega v leto 1363 prva

omemba lga kot župnije, v letu 1461 pa je bil lg vključen v novoustanovljeno ljubljansko škofijo, vendar po vsej verjetnosti še vedno kot vikariat pražupnije sv. Petra (Dolinar 2011, 20). V okviru dogajanja v cerkvenih skupnostih na robu ljubljanskega barja je bila župnija lg stoletja pomembno središče za širše področje, tamkajšnji dušni pastirji pa ugledni cerkveni voditelji. Že konec 18. stoletja so se cerkveno-upravno osamosvojili posamezni deli župnije, drugi so večjo samostojnost dosegli v 19. stoletju (Golo, Tomišelj, Želimplje), vseskozi pa je imela posebno mesto v življenju župnije in pri utrjevanju ljudskih pobožnosti na obrobju ljubljane ižanska podružnična cerkev Marije Kraljice miru na Kureščku. Sredi 18. stoletja je kot kraj poglobljene marijanske pobožnosti dobila posebno mesto še podružnična cerkev v Tomišlju.

Kolikor je doslej znanega o postavitvi podob križevega pota v župnijsko cerkev sv. Martina na lgu, lahko povemo, da so prvi križev pot postavili tik pred sredino 18. stoletja. Leta 1741 je župnijski urad zaprosil škofijski ordinariat v Ljubljani za dovoljenje, da postavijo križev pot in opravijo obred blagoslova (NŠAL, škof. prot., 1741, 498). Župnijo lg je takrat vodil Mihael Omerza (župnik od leta 1715 do leta 1742), ki je imel licenciat teologije. Znan je po gradnji nove cerkve v Tomišlju in po vrsti drugih pastoralnih pobud. Pri romarski cerkvi v Tomišlju je ustanovil mesto beneficiata in duhovniku je prepustil hišo in bogato knjižnico. V Ljubljani je poskrbel za dijaško ustanovo in v rojstnem Kamniku še za mašno ustanovo (Baraga 2011, 99). Vendar ta križev pot v ižanski župnijski cerkvi ni ostal več kakor dobrega pol stoletja. V skladu z novimi duhovnimi tokovi so se v devetdesetih letih 18. stoletja odločili za postavitve nove upodobitve postaj križevega pota. Pri tem niso bile toliko pomembne spremembe v samih oblikah verovanja in izražanja pobožnosti med ljudmi, temveč veliko bolj uveljavljanje novih meril pobožnosti, ki so se kazala v širšem evropskem prostoru: duhovniki, ki so delovali v župniji lg, so večinoma prišli od tam, saj je dovršen del ižanskih župnikov iz 18. stoletja študiral v Gradcu ali na Dunaju.

Pri uveljavljanju janzenističnih idej kot sestavin novega duhovnega gibanja so v ižanski župniji od sredine 18. do začetka 19. stoletja opravili posebno nalogo trije dušni pastirji, ki so se drugače uveljavili tudi v širšem slovenskem prostoru. Njihovi posegi so se oblikovali prav v odnosu do ljudske pobožnosti križevega pota. Svojo sled so pustili tako v na novo zastavljenih besedilih te pobožnosti kakor pri postavljanju upodobitev. Ni si težko predstavljati, da so pri tem povzročali napetosti v zvezi z ustaljenimi oblikami pobožnosti, ki so bile v župniji v veljavi v prejšnjih obdobjih. Kot kaplan je v župniji v letih od 1777 do 1781 deloval Anton Klementini (Clementini), pozneje znan avtor besedil križevega pota (SBL 1:463). Med letoma 1781 in 1786 je župnijo in dekanijo vodil Jožef Gollmayer, ki je v utrip župnije posegel kot organizator cerkvenega življenja in uresničevalec jožefinskih reformnih ukrepov ter bil »na glasu zmožnega in učenega duhovnika« (SBL 1:228–229; Baraga 2011, 86). Nazadnje je dobri dve desetletji (od leta 1786 do leta 1807) naloge župnika in dekana opravljal Janez Pavel Stroj (Stroy), ki je poskrbel za postavitve novih podob križevega pota (SBL 3:526–527; Baraga 2011, 111).

3. Pobudniki za spremembo

Cerkev je oskrbel z novimi postajami križevega pota omenjeni župnik Janez Pavel Stroj (Stroy), konzistorialni svetnik (od leta 1805 dalje) in dekan na Igu. V župnijo je prišel dne 12. julija 1786 in jo je vodil do smrti 6. avgusta 1807; umrl je na Igu, ko je bil star 49 let, beremo v kroniki župnije.¹ Rojen je bil dne 25. junija 1758 v Podbrezjah in v Ljubljani obiskoval latinske šole; tu je bil sošolec Valentina Vodnika. V Ljubljani je tudi študiral teologijo in bil posvečen za duhovnika dne 9. junija 1781. Prve službe je opravljal na škofijskem ordinariatu, kjer je bil štiri leta kaplan in notar v ekipi škofa Karla Janeza Herbersteina. Pridobil si je sloves dobrega govornika in zglednega duhovnika. Že med službovanjem na škofiji je spremljal spremembe, ki so jih v življenje Cerkve ob sodelovanju voditeljev ljubljanske škofije (po letu 1788 nadškofije metropolije) vnašale državne oblasti. Po ugotovitvah Maksimilijana Miklavčiča je sodeloval z več »somišljeniki zmerne janzenistične smeri« (SBL 3:526). Že v letu zatem, ko je nastopil službo župnika, sta bili na področju župnije ustanovljeni dve lokalni kaplaniji, na Golem in v Želimpljem, ki sta dobili svoja lastna duhovnika. S precejšnjo mero samostojnosti je začela delovati tudi ekspozitura na Kureščku. Po prizadevanju župnika Stroja je župnija leta 1788 dobila nove orgle in nato še nove postaje križevega pota. Poskusil se je še kot teološki pisec. Leto po duhovniškem posvečenju je v nemščini izdal knjižico, ki jo je prevedel iz francoščine *Za pouk in v tolažbo ubogim in takim, ki morajo za svoje življenje trdo delati (Christliche Betrachtungen, zum Unterrichte, und zum Tröste für Arme, und solche Personen, die sich um ihren Lebensunterhalt hart plagen müssen*. Aus dem Französischen übersetzt von Johann Stroy). Leta 1783 je bila nemška knjižica ponatisnjena, hkrati je izšel tudi njen slovenski prevod *Kershansku premischlvanje k podvuzhenju, inu k troshtu sa vboshne, inu take ludy, kateri se morejo sa svoj shivesh terdu truditi*; ta knjižica je bila leta 1792 ponovno natisnjena (Baraga 2011, 111). Župnik Stroj je bil pokopan v sredini kapelice na novem pokopališču na Grubenici, ki so ga odprli leta 1778, potem ko so prenehali pokopavati ob župnijski cerkvi in ob podružnični cerkvi sv. Uršule. Velikonočni potres, ki je leta 1895 prizadejal Ljubljano in okolico, je veliko škodo povzročil tudi ižanskemu pokopališču, med drugimi je uničil grob župnika Stroja.

Ižanci so imeli izkušnjo z janzenistično usmerjenimi duhovniki že pred župnikom Janezom Pavlom Strojem. Pred njim je namreč v letih od 1781 do 1786 župnijo in dekanijo vodil Jožef Gollmayer, doma iz Lesc oziroma Radovljice, ki je teologijo študiral na Dunaju in v Gradcu. Na Ig je prišel, potem ko je v Gornjem Gradu opravljal službo župnika in komisarja (dekana). Na novem službenem mestu je začel razširjati ideje, ki so resda bile sestavni del novih cerkveno-političnih odnosov v času razsvetljenih absolutistov. V skladu s to usmeritvijo so bile leta 1783 in leta 1784 v župniji ukinjene vse bratovščine, to je bratovščina presv. Rešnjega telesa pri župnij-

¹ Prim. Chronik der Pfarre Igg, 30–31. Pomembne so nekatere pripombe pri seznamu župnikov in drugih duhovnikov, ki so delovali v župniji, ne pa kronika v pravem pomenu besede. V tej knjigi so na precej dolgo predstavljeni rajni člani ižanskih gospodov in drugi plemenitega rodu, ki so bili pokopani ob kripti ižanske cerkve ali ob cerkvi, dokler ni bilo pokopališče med jožefinskimi reformami preseljeno iz središča kraja na njegov rob.

ski cerkvi, rožnovenska bratovščina pri podružnici v Tomišlju in bratovščina Kraljice miru na Kureščku. Premoženje bratovščin je postalo sestavni del premoženja državnega šolskega sklada. V času župnika Gollmayerja je bilo tudi zaprto pokopališče ob župnijski cerkvi sv. Martina. Po pregledu bogatega ohranjenega arhivskega gradiva iz tega časa je France Baraga ugotovil: »Župnik je bil izrazit janzenist in lžanci z njim od vsega začetka niso bili zadovoljni, saj jim je le stežka dal odvezo in jih še teže pripuščal k obhajilu. Zadeva se je tako zaostрила, da ga je zakupnik izanskega gospostva Janez Krištof Glazbichler 6. februarja 1782 prijavil deželnemu uradu. Začela se je preiskava, ki je trajala tri leta in napolnila debel fascikel zaslišanj in korespondence od Ljubljane do Dunaja. Gubernij je lžancem priznal, da so upravičeni do novega župnika, župnik pa je od samega cesarja prejel nasvet, naj bo bolj blag do svojih župljanov.« (Baraga 2011, 86) Poleti 1786 je moral Gollmayer zapustiti župnijo Ig; preselil se je v Kranj, kjer je bil župnik in dekan; tu je tudi umrl dne 22. oktobra 1799. Službo župnika je v napetih razmerah prevzel Janez Pavel Stroj.

Po smrti škofa Karla Janeza Herbersteina dne 7. oktobra 1787 je nastopil nadškof metropolit Mihael Leopold Jožef Andrej Brigido (rojen leta 1742 v Trstu, umrl pa dne 23. julija 1816 prav tam), ki je vodstvo ljubljanske metropolije prevzel dne 8. junija 1788 in jo je vodil do začetka decembra 1806, ko se je moral umakniti in je odšel za voditelja škofije Spiš. Po mnenju Frana Kidriča (SBL 1:60) je bil to janzenist avstrijskega tipa in jožefinec, vendar bolj vključen v dogajanje v deželi in v Ljubljani kakor v cerkvene dogodke. Kidrič dodaja oceno, da nadškof Brigido »izmed ljudskih pobožnosti križev pot zdaj prepoveduje, zdaj ob upoštevanju janzenistične reforme dovoljuje, procesije dopušča le proti posebnemu dovoljenju škofa, oziroma v bolj oddaljenih krajih dekanata itd.«. Nadaljuje: »Prevodi križevega pota Leonarda de Porto Maurizio so se mogli zopet ponatiskovati, pojavil pa se je obenem tudi Klementinijev janzenistični križev pot, ki je bolj ustrezal intencijam nadškofovim.« Novejše ocene delovanja nadškofa Brigida, zlasti ob pogledu na njegovo tiskano pastirsko pismo iz marca 1804, ne omenjajo več njegovega poudarjenega janzenizma, temveč večjo odprtost za teološke ideje, ki so prihajale tudi iz drugih okolij, na primer tiste, ki so bile v učbenikih teologije na rimskih teoloških šolah. »Svojim duhovnikom je tako, brez cesarjevega dovoljenja, želel razširiti teološko obzorje in jih seznaniti s teološkimi pogledi bogoslovnih pisateljev tudi izven meja svoje ožje domovine.« (Dolinar 2007, 242)

V omenjenem pastirskem pismu iz leta 1804 nadškof Brigido o križevem potu (kakor tudi o vrsti drugih ljudskih pobožnosti) ni spregovoril. Bolj značilno je, da je imel v osnutku pisma pripravljeno stališče tudi o pobožnosti križevega pota: »Po cerkvah se smejo na stene obešati podobe, ki kažejo vernikom skrivnosti Gospodovega trpljenja; a podobe se morajo ujemati s sv. pismom. Povsem pa hočemo, da se odpravi navada, ki se je v nekaterih krajih uvedla proti naši volji, da hodi ljudstvo v izprevodu od postaje do postaje; ta navada nasprotuje tudi cesarskemu odloku iz l. 1787.« (Ušeničnik 1923, 43) Po tem razumevanju je bilo treba iz križevega pota izločiti vse, kar je temeljilo na izročilu in ne na Svetem pismu, na primer trikratni Kristusov padec pod križem, Veronikino dobro delo idr. Vendar v končni obliki pisma, ki je bilo natisnjeno in posredovano duhovnikom, takšno učenje ni

bilo ohranjeno. V času delovanja nadškofa metropolita Brigida je bil škofijski uslužbenec tudi mladi duhovnik Janez Pavel Stroj, ki je tako lahko iz prve roke spoznal nazore svojega predstojnika in drugih uradnikov v kuriji in jih nato uveljavljal v svojem pastoralnem delu.

Ob nadškofu Brigidu je poslovanje nadškofijskega ordinariata usklajeval generalni vikar Franc Borgia Karel Raigersfeld (rojen dne 26. septembra v Gradcu, umrl pa dne 16. julija 1800 v Ljubljani). Bil je tretji sin uspešnega trgovca in državnega uradnika Franca Henrika Raigersfelda, ki ga je cesarica Marija Terezija imenovala za gubernijskega svetnika in mu podelila dedno baronstvo. Sodeloval je pri uvajanju kresij v Ljubljani, v Postojni in v Novem mestu in skrbel za napredek gospodarstva v deželi (SBL 3:14). Franc Borgia Karel Raigersfeld je kot mladenič postal član jezuitskega reda in od leta 1767 do ukinitve reda predaval zgodovino na Terezijanski akademiji na Dunaju. Naslednjih deset let (do leta 1783) je bil učitelj in spremljevalec mladega kneza Lichnowskega; z njim je več let obiskoval različne nemške univerze, na katerih je mladi knez študiral. Leta 1784 je postal častni kanonik stolnega kapitlja v Trstu, dne 6. aprila 1788 pa ljubljanski stolni kanonik. Od leta 1792 do leta 1794 je opravljal naloge verskega referenta pri guberniju in leta 1794 postal generalni vikar v Ljubljani. Že naslednje leto je bil dne 5. septembra 1795 posvečen za naslovnega škofa pičenskega in imenovan za ljubljanskega pomožnega škofa (SBL 3:14). Službo generalnega vikarja je opravljal do smrti.

Pobudo za spremembo postaj križevega pota je župnik Janez Pavel Stroj naslovil na nadškofijski ordinariat v Ljubljani dne 25. januarja 1796. Med drugim je v prošnji zapisal: »Med ljudmi, ki spadajo v župnijo Ig, se je našlo nekaj dobrotnikov, ki so pripravljene za obnovo postaj križevega pota v tukajšnji cerkvi zbrati prostovoljne prispevke. Te priložnosti se je poslužil spodaj podpisani in je že ob kakšni priložnosti posameznim članom te skupnosti predstavil, da bi bilo primerno duhu krščanstva, splošnim predpisom in za pospeševanje posnemanja trpečega Zveličarja, če bi od obstoječih podob nekatere odstranili in namesto njih postavili druge podobe Odrešenikovega trpljenja, kakor na primer potenje krvi, bičanje, kronanje in druge podobne, ki bi bile bolj primerne za večji poduk in tolažbo vernikov. Podpisani je bil srečen, da je en del skupnosti, ki je sposoben ločiti bistveno od slučajnega, uspešno pridobiti za isto mnenje, najti je samo še nekatere, ki zaradi neke slepe gorečnosti, ki je utemeljena le na vnaprejšnjih predsodkih, ne dopuščajo nobene spremembe, in pri tem hočejo morebitne spremembe križevega pota, ki je narejen na prepovedan način in postavitve križev izrecno pogojevati. Da ne bi v tej stvari z ene strani storil nobenega napačnega koraka in da bi lahko z druge strani v polni meri ugodil volji in namenu predpostavljenih, prosi podpisani, da bi mu knezonadškofijski urad prijazno dal navodilo, kako naj ravna v tej stvari.«

Odgovor generalnega vikarja Raigersfelda mu je bil poslan že naslednjega dne, to je 26. januarja 1796. »Predlog je hvalevreden in sprejemljiv, dodati je treba, katere dosedanje predstavitve naj bi ostale in katere bi bile nadomeščene z drugimi, tudi ali je bilo ljudstvo zadosti poučeno, da ne bi nihče dobil napačno predstavo, da gre za vsiljevanje kakšnega novega učenja,« je v svojem odgovoru zapisal generalni vikar (NŠAL, ŠAL/Ž, župnija Ig, fasc. 96, leto 1796).

4. Bistvene spremembe

V skladu z navodilom, ki ga je prejel konec januarja, je dne 10. marca 1796 župnik Stroj poslal daljšo obrazložitev svojega predloga in hkrati vsebinsko predstavitev sprememb. Za boljše razumevanje sprememb in kot pojasnilo, za katero je vpraševal generalni vikar, je dodal primerjavo med starimi upodobitvami in novimi. Hkrati je v svojem odgovoru poudaril, da tako poslani predlog daje knezoškofijskemu uradu v »preverbo, presojo in odobritev«. Zagotovil je še, da »ljudstvo s povedanimi spremembami ne le, da je povsem zadovoljno, temveč si najbolj goreče želi, da bi bile te čudovite podobe trpljenja Jezusa Kristusa za premišljevanje čim prej postavljene, pri čemer so dali svoje pogoste prispevke v tako kratkem času, da je župnik v stanju naročiti podobe, ki bodo spodbudne in bodo narejena na način, ki bo najbolj ustrezal častitljivim vsebinam«. Ker je predlog izviren izraz svojega časa in izraža duha, ki je takrat vladal v duhovniških vrstah, ta del dopisa navajamo v celoti, ob predstavitvah posameznih starih in novih postaj pa je v poševni pisavi dodan še slovenski prevod.

1. Jesus wird zum Tode verurtheilet. – <i>Jezus je obsojen na smrt.</i>	Die Blutschwitzung Jesu Xti in dem Ölgarten. – <i>Jezus Kristus poti krvavi pot na Oljski gori.</i>
2. Jesus nihmt das Kreuz auf seine Achsele. – <i>Jezus vzame križ na svoje rame.</i>	Der Verrättherische Kuß des Judas. – <i>Judov izdajalski poljub.</i>
3. Jesus sinkt das erstmal unter dem Kreuzt darnieder. – <i>Jezus pade prvič pod križem.</i>	Jesus Kristus vor dem hohen Priester und die Verläugnung Petri. – <i>Jezus pred velikim duhovnikom in Petrova zatajitev.</i>
4. Jesus begegnet mit dem Kreuze seine betrübte Mutter. – <i>Jezus sreča svojo žalostno mater.</i>	Jesus vor dem Pilatus, welcher dem Volke Kristum und Barabam zur Auswahl der Freylassung vorstellt. – <i>Jezus pred Pilatom, kateri predstavi ljudstvu Jezusa in Barabo, da izberejo koga osvoboditi.</i>
5. Simon Cirenaeus hilft Kristo das Kreuz zu tragen. – <i>Simon iz Cirene pomaga Jezusu križ nositi.</i>	Die Geislung Jesu Kristi. – <i>Jezusovo bičanje.</i>
6. Veronika reicht Kristo ein Schweißstuch. – <i>Veronika poda Jezusu potni prt.</i>	Die Krönung und Verspottung Xti vor dem Pilatus. – <i>Kristusovo kronanje in zasramovanje pred Pilatom.</i>
7. Kristus sinkt das zweitemalen unter dem Kreuz nieder. – <i>Jezus pade drugič pod križem.</i>	Die Verurtheilung Xti zum Kreuztode vor dem Pilatus. – <i>Kristus je pred Pilatom obsojen na smrt na križu.</i>
8. Jesus tröstet die Töchter Jerusalems. – <i>Jezus tolaži jeruzalemske hčere.</i>	Jesus trägt das Kreuz. – <i>Jezus nosi križ.</i>
9. Jesus sinkt das drittmal unter dem Kreuz nieder. – <i>Jezus pade tretjič pod križem.</i>	Simon Cirenaeus der das Kreuzt Xti trägt und die weinenden Töchter Jerusalems. – <i>Simon iz Cirene nosi Kristusov križ in jokajoče jeruzalemske hčere.</i>
10. Jesus wird entkleidet und mit wittern Ball getränkt. – <i>Jezusa slečejo in mu dajo piti s kisom napojeno gobo.</i>	Kristus wird an das Kreuz genagelt. – <i>Kristusa pribijejo na križ.</i>
11. Jesus wird an das Kreuzt genagelt. – <i>Jezusa pribijejo na križ.</i>	Jesus am Kreuze zwischen zweien Übelthättern; seine letzte Worte. – <i>Jezus na križu med dvema hudodelcema; njegove zadnje besede.</i>
12. Jesus wird in die Höhe gehoben und stirbt am Kreuze. – <i>Jezus je povzdignjen na križ in umre.</i>	Der Todt Jesu Xti und die Umstände des Todes. – <i>Smrt Jezusa Kristusa in okoliščine smrti.</i>
13. Jesus wird vom Kreuze abgenommen und in die Arme Mariä gelegt. – <i>Jezusa snamejo s križa in ga položijo Mariji v naročje.</i>	Jesus wird vom Kreuze abgenommen. – <i>Jezusa snamejo s križa.</i>
14. Jesus wird ins Grab gelegt. – <i>Jezusa položijo v grob.</i>	Jesus wird ins Grab gelegt. – <i>Jezusa položijo v grob.</i>

Odgovor generalnega vikarja je bil pripravljen že dne 11. marca 1796 in je v celoti podprl župnikove ideje. »Sprememba ponazoritve Kristusovega trpljenja je dobro izbrana. Župnik pa bo lahko zanj poskrbel, ne da bi skupnosti nalagal dodatne stroške.« (NŠAL, ŠAL/Ž, Ig, fasc. 96, dopis z dne 11. marca 1796)

Takšne spremembe razporeditve postaj in njihovih vsebin – ohranjenih je bilo štirinajst postaj, vendar so vse temeljile izključno na besedah Svetega pisma – so bile vključene v številna besedila za to ljudsko pobožnost, ki so jih pripravljali duhovniki v ljubljanski in v drugih škofijah. Po novi razporeditvi postaj je začetek v vrtu Getsemani, kjer je Jezus potil krvavi pot, izpuščene so postaje o treh padcih pod križem. Takšen izdelek je pripravil tudi nekdanji ižanski kaplan, že prej omenjeni Anton Klementini (v župniji je deloval od oktobra 1777 do sv. Jurija 1781), ki je pozneje postal škofov komisar v Gornjem Gradu in nato župnik pri Devici Mariji v Polju. Rodil se je dne 5. oktobra 1744 v Stari Fužini v Bohinju, šolal se je v Ljubljani in v Pragi, teološke študije pa opravil v Ljubljani in na Dunaju; tu je bil ordiniran leta 1768. Leta 1810 je postal kanonik Schiffrerjevega kanonikata v Ljubljani, ravnatelj bogoslovnega študija na liceju in konzistorialni svetnik (Baraga 2011, 91; SBL 1:463). Leta 1806 je v Ljubljani izdal *Sveti krishovi pot, to je, premishlvanje terpenja Jesusa Kristusa, is svetiga Pisma napravlenu, inu vun danu s perpushe-njam Duhovne inu deshelske Gosposke*. Leta 1808 je izšla druga, štiri leta pozneje tretja in v letu 1826 še četrta izdaja. Najbolj obsežna je bila tretja izdaja, ki je obsegala 135 strani, druge izdaje pa so imele po okoli sto strani. Vsaka postaja je vsebovala branje svetopisemskih besedil, nauk in molitev. Klementinijevim besedilom so bili dodani bakrorezi Avgusta Zengerja po izvirnikih A. J. Herrleina (SBL 1:463). Klementinijevemu zgledu so sledili še nekateri avtorji, med drugim Franc S. Metelko v letu 1818 in nazadnje še Jožef Kek leta 1838 (Nežič 2005, 270).

5. Nadaljnja usoda križevega pota

Križev pot, ki je bil postavljen v župnijski cerkvi sv. Martina po prizadevanju župnija Janeza Pavla Stroja okoli leta 1796, pa na tem mestu ni ostal dolgo. Sredi 19. stoletja, ko so postopoma izginjali sledovi idej iz prejšnjega stoletja, se je župnija Ig odločila za postavitev novih postaj križevega pota. Leta 1854 je župnijska cerkev po prizadevanju župnika Frančiška Ksaverija Prusnika (župnijo je vodil od leta 1843 do leta 1868) dobila nov križev pot, postavljen v skladu z običajno razporeditvijo prizorov (NŠAL, ŠAL/Ž, Ig, fasc. 97, dopis 35/111). Župnik Prusnik je kljub negotovim časom (med njegovim župnikovanjem se je zgodilo leto 1848, ki je bilo na Igu zelo odmevno) nadaljeval opremljanje osrednjega sakralnega prostora v župniji. V tem smislu si je prizadeval, da je cerkev dobila vso potrebno opremo, med drugim tudi upodobitev postaj križevega pota. Ko je dne 13. januarja 1854 na ordinariat poslal dopis s prošnjo, da bi mu škof Anton Alojzij Wolf dovolil povabiti duhovnika frančiškanskega reda za blagoslovitev novih postaj križevega pota v župnijski cerkvi sv. Martina, je navedel kot razlog za nakup novega: »ker je bil stari že obledel in poškodovan«. Ordinariat mu je privolitev poslal dne 17. januarja 1854.

Dolgo je v zgodovinskih in umetnostno-zgodovinskih orisih župnije in sakralnih poslopj v župniji Ig veljalo, da so leta 1883 v duhu janzenističnih idej preoblikovane postaje križevega pota prenesli v podružnično cerkev sv. Križa v Iški vasi (Hostnik 2010, 103; Kovačič-Zupančič 2011, 182), kjer ga je tri leta pozneje blagoslovil frančiškan p. Kalist Medič. Takrat je župnik Jakob Dolenc (župnijo je vodil od leta 1881 do leta 1889) opravil v župnijski cerkvi vrsto posegov. Dal je zgraditi novo zakristijo, v cerkev je postavil nove klopi, zamenjal je vse lestence, preuredil krstno kapelo in v župniji organiziral ljudski misijon. Zgradil je novo poslopje za cerkvenega zakristana (mežnarijo) in prenovil župnijsko stavbo. Župnik Jakob Dolenc je poskrbel tudi za nakup novih postaj križevega pota in za delo pridobil ljubljanskega slikarja Antona Jebačina, takrat že uveljavljenega slikarja, ki je križeve pote izdelal za več cerkva, znan pa je bil tudi po upodobitvah številnih svetniških in drugih likov (SBL 1:390).

Novi izanski križev pot je bil tako narejen leta 1882. »Sam po sebi sicer ne vzbuja posebne pozornosti, saj gre za nedomiselnost kopijo po kompozicijah dunajskega nazarenskega slikarja Josefa Füricha (je pa, kar pri tovrstnih delih ni pogosto, signiran: leta 1882 ga je naredil Anton Jebačin).« (Resman 2011, 208) Križevemu potu so bili dodani pozlačeni okvirji (Chronik, 50), delo zlatarja Franca Tomana iz Ljubljane. V januarja in februarju 1933 je podobar Leopold Götzl iz Ljubljane temeljito prenovil okvirje vseh postaj križevega pota. Delal je v svojem ateljeju v Ljubljani. Župnija je za to delo plačala 7500 dinarjev (Kronika, 34).

Isti župnik Jakob Dolenc se je zavzel, da so postaje križevega pota dobile tudi podružnične cerkve. Kakor beremo v župnijski kroniki, je leta 1885 križev pot dobila podružnica Marije Kraljice miru na Kureščku; blagoslovil ga je frančiškan p. Placid Fabiani. Leto pozneje je frančiškan p. Kalist Medič blagoslovil podobe križevega pota v Strahomeru in v Iški vasi (Chronik, 54). Seveda je bila to postavitve že ustaljenega zaporedja postaj in predstavitev, ki so se uveljavile v slovenskem prostoru. Zato lahko le ugibamo, kje so končale postaje križevega pota, ki so jih iz župnijske cerkve odstranili leta 1854. Iz prej navedenih dejstev pa je mogoče sklepati, da so v podružnično cerkev sv. Križa prenesli upodobitve, ki so bile v župnijsko cerkev postavljene sredi 19. stoletja, in ne tistih, ki so jih oskrbeli v času župnika Janeza Pavla Stroja.

Ko so bila v letih 2009 in 2010 v okviru priprav na jubilejno leto župnije Ig v cerkvi in v drugih cerkvenih poslopjih opravljena velika dela, je bil v letu 2009 prenovljen tudi celotni križev pot. Tako platna kakor okvirje z vsemi okraski in številkami postaj, ki so na vrhu vsake podobe, je renoviral Rudi Polner (Hostnik 2010, 103).

6. Sklep

Čeprav lahko o janzenističnih teoloških nazorih govorimo v slovenskem cerkvenem kontekstu le z veliko mero previdnosti, pa so se njegova načela poznala na marsikaterem področju praktičnega verskega življenja. S tem so vsaj deloma

duha janzenizma čutile tudi tiste cerkvene skupnosti, ki drugače niso bile vpete v dogajanje na visoki ravni. Župnija Ig, ki je bila blizu Ljubljane, a od prestolnice zaradi barja oddaljena (cesta prek barja, ki je omogočila neposredno povezavo z deželno prestolnico, je bila postavljena šele leta 1829), je nove ideje čutila predvsem zaradi dejavnosti domačih duhovnikov, ki so ideje prinesli s seboj iz časa študija iz drugih okolij. Poznale so se v njihovih ukrepih glede podeljevanja zakramentov in pri opremljanju cerkvenih poslopij. Da bi bile upodobitve postaj križeva pota bolj v skladu s svetopisemskim izročilom in z načeli racionalne pobožnosti, so v župnijski cerkvi na Igu okoli leta 1796 postavili nov križev pot, ki je bil pol stoletja pozneje odstranjen; po ugotovitvah umetnostnih zgodovinarjev je sedaj v cerkvi že četrta znana upodobitev. Duhovniki, ki so bili navdušeni za nove oblike pri ljudeh priljubljene ljudske pobožnosti, so imeli podporo v vodstvu ljubljanske nadškofije in so sami prispevali k uveljavljanju novih pogledov na praktično versko življenje, hkrati so v nabožno slovstvo v slovenskem jeziku vnašali ideje, ki so drugače imele večji odmev v širšem evropskem prostoru.

Kratice

Chronik – Chronik der Pfarre Igg

Kronika – Kronika župnije Ig od 1922 dalje

SBL – *Slovenski biografski leksikon*

Reference

Arhivski viri

Chronik der Pfarre Igg. Chronologia et nomina D.D. parochorum et cooperatorum in parochia Igg ab anno 1613 in qua habentur verae notationes parochia Igg. Ig, župnijski urad.

Kronika župnije Ig od 1922 dalje. Ig, župnijski urad.

NŠAL, ŠAL/Ž – Nadškofijski arhiv Ljubljana, Fond župnije, župnija Ig, Fasc. 96, Spisi 1794–1848; Fasc. 97, Spisi 1849–1889.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana, škofijski protokoli.

Literatura

Baraga, France. 2011. Župnija Ig in njeni duhovniki. V: *Župnija sv. Martina na Igu: Ob 300-letnici župnijske cerkve*, 75–125. Ig: Župnijski urad.

Brown, Bonaventure Anthony. 2003. Stations of the Cross. V: *New Catholic Encyclopedia*. Zv. 13, 499–501.

Čebulj, Regalat. 1922. Janzenizem na Slovenskem

in frančiškani: Donesek h kulturni zgodovini Slovencev. Inavguralna disertacija. Ljubljana: Frančiškanska provincija Slovenije.

Cognet, Louis Jean. 2003. Jansen Cornelius Otto (Jansenius). V: *New Catholic Encyclopedia*. Zv. 7, 713–715.

Dolinar, France M. 1976. Pastoralna dejavnost ljubljanskega škofa Karla Janeza Herbersteina. *Bogoslovni vestnik* 36:467–470.

---. 1991. Jožefinizem in janzenizem. V: *Zgodovina Cerkev na Slovenskem*, 153–171. Celje: Mohorjeva družba.

---. 2004. Teološko ozadje Herbersteinovega časa. *Herbersteinov simpozij v Rimu*, 7–20. Celje: Mohorjeva družba.

---. 2007. *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina.

---. 2011. Razvoj izžanske župnije do jožefinskih reform. V: *Župnija sv. Martina na Igu: Ob 300-letnici župnijske cerkve*, 18–27. Ig: Župnijski urad.

Gres-Gayer, Jacques M. 2003. Jansenism. V: *New Catholic Encyclopedia*. Zv. 7, 715–720.

- Hostnik, Martin.** 2010. *Cerkev sv. Martina na Igu: Žegnanjska slovesnost; Obnovitvena dela 2006–2010.* Ljubljana: Salve.
- Kovačič, Nataša, in Maja Zupančič.** 2011. Umetnostnozgodovinska topografija cerkva ižanske župnije. *Župnija sv. Martina Igu: Ob 300-letnici župnijske cerkve*, 169–196. Ig: Župnijski urad.
- Nežič, Julka.** 2005. Frančiškanski, ljudski in jožefinski križev pot. *Bogoslovni vestnik* 65:263–275.
- Resman, Blaž.** 2011. Župnijska cerkev sv. Martina. V: *Župnija sv. Martina na Igu: Ob 300-letnici župnijske cerkve*, 198–211. Ig: Župnijski urad.
- Slovenski biografski leksikon.** 1925–1991. 4 zv. Ljubljana: Zadrúžna gospodarska banka / Leonova družba / SAZU.
- Stegenšek, Avguštin.** 1912. *Zgodovina pobožnosti sv. križevega pota.* Maribor.
- Šerbelj, Ferdinand.** 1994. *Križev pot Antona Cebaja v okviru tradicije: Prispevek za zgodovino križevega pota v Sloveniji*, 31–84. Katalog. Ljubljana: Narodna galerija.
- Škulj, Edo, ur.** 2004. *Herbersteinov simpozij v Rimu.* Celje: Mohorjeva družba.
- Ušeničnik, Franc.** 1923. Rigorizem naših janzenistov. *Bogoslovni vestnik* 3:1–49.